

Čím to, že jsou tak klidní

22.3.2011 Mladá fronta DNES str. 12 Publicistika

Petr Kantor

Desítky televizních záběrů a novinových fotografií ukazují Japonce, jak v klidu a bez hysterie přijímají nedávnou přírodní katastrofu a její důsledky v podobě ztracených životů, majetku nebo rizika jaderné nehody. Je tomu skutečně tak? A pokud ano, z čeho pramení ta ukázněnost a smířlivost?

Zničující zemětřesení u východních břehů Japonska a to, jak se s jeho následky obyvatelé ostrovního císařství vyrovnávají, jasně ukazují rozdílnost pojetí a vnímání přírody mezi východním a západním světem, které vychází z rozdílného pojetí vztahu člověka a přírody.

Náš západní židovsko-křesťanský svět se opírá o představu člověka jako konečného stvoření, jako pána přírody. Z toho plyne potřeba dobývání. Východní, tudíž i japonský výklad nenazírá na člověka a přírodu jako na dva opačné póly, ale jako na vzájemně si prospívající elementy jednoho bytí. S přírodou se tedy nebojuje. Příroda se respektuje jak v její kladné, tak záporné podobě. Lze ji připodobnit k úrodné matce poskytující jídlo a pití, ale také může představovat sílu zkázy a ničení v podobě zemětřesení, sopečných výbuchů, záplav, epidemií.

Japonec v sobě nemá západního dobyvatele, který si přírodu podmaňuje, a tudíž s ní méně soupeří a více ji respektuje. V momentě, kdy se příroda vymkne jeho kontrole, nepropadá panice jako například dobyvatel, který ztrácí své dobyté území. Naopak v pokoře s vědomím oné vzájemné prospěšnosti, kdy zlý element jde ruku v ruce s tím dobrým, očekává zlepšení.

Na druhou stranu Japonec podobně jako Evropan vyjadřuje svůj obdiv k přírodě, která byla přetvořena lidskýma rukama. Všechny ty překrásné zahrady „přirozeně“ splývající s japonskými domy jsou zcela uměle vytvořeny člověkem. Ničemu divokému, spontánnímu není dovoleno vzrůst.

Z toho je proto možné vyvodit, že japonská láska k přírodě v sobě neobsahuje její nezkrocenou drsnou podobu, pro kterou Japonec cítí jen málo pochopení.

Naučená disciplína

Japonská povaha je spojena s vědomím obrovské přírodní síly, která se může kdykoli nečekaně projevit ve své hrůze. Vědomí, že se hrůza může kdykoli objevit, však Japonce neparalyzuje. Naopak podněcuje je k dalšímu aspektu japonské přirozenosti, a tou je touha po vzdělávání. Proto jsou Japonci ochotni se pravidelně scházet a trénovat postupy pro případy, kdy příroda ukáže svou druhou tvář. Vzpomínám na zážitek, kdy městy projíždí kamion, který na korbě veze simulátor zemětřesení připomínající svým způsobem pouťovou atrakci – ve skutečnosti je to box, v němž je plně vybavený byt; složitý mechanismus jím otřásá a navozuje stav zemětřesení. Nebo si pamatuji setkání občanů u obecních domů při pravidelných nácvicích krizových situací. Zde se také rodí ona pověstná disciplinovanost a ukázněnost. Nepřišla z nebes, ale jednoduše z mnohaletých nácviků krizových situací.

Skromnost a bohatství

Obytný prostor je v Japonsku omezený. Japonci nezahlcují svůj obytný prostor věcmi a jejich byty a domy působí skromně. Z ekonomického hlediska znamená ještě jedno – Japonci nepřicházejí o všechno. Protože to, co mají v domě, je jen jedna část jejich bohatství. Další majetek je uložen v investicích nebo v případě chudších rodin v pojištění, které je naprostou samozřejmostí. Největší bohatství se však nachází ve vzájemných společenských vztazích každého Japonce, které představují ohromnou dávku jistoty společenské pomoci. Japonec i díky tomu věří, že vše bude v pořádku. Právě tyto vztahy snižují hysterické projevy, které přirozeně vyplývají na povrch, pokud se člověk dostane do stavu beznaděje.

Společenská odpovědnost

Bohatství společenských vztahů se promítá v japonském pojmu „giri“. To znamená v japonštině závazek a hraje důležitou roli v životě všech Japonců bez rozdílu. Představuje prostředek pro navázání vzájemného vztahu s druhými lidmi. Jsem vám zavázán a tím s vámi propojen. Tak se posiluje společenské vědomí jednoty, kdy tvoříme nejen svou pokrevní rodinu, ale i firemní nebo lokální rodinu. Vytváříme společnou sociální síť, která ve svých rozhodnutích akcentuje nejen to, co dokážeme, ale jak toho dosáhneme, a zároveň garantuje spravedlnost řešení.

Proto, když třeba po zemětřesení čekám ve frontě na ošetření, dám přednost člověku, který má vážnější zranění než já. Mám jistotu, že až bude třeba, přednost mi dá někdo jiný.

Stejně tak dnes lidé u benzinových pump čerpají jen tolik litrů, o kolik je požádala vláda. A nikdo nenatankuje plnou nádrž. Neznamená to, že by Japonci měli ve vládu bezmeznou důvěru, ale ve chvíli krize silně cítí vědomí společenské odpovědnosti.

Pružnost bez sentimentu

V japonském naturelu se odráží i skutečnost, že v průběhu dvacátého století bylo například Tokio dvakrát téměř smazáno z mapy. V roce 1923 obrovské zemětřesení a v roce 1945 druhá světová válka. Japonci se však pokaždé s maximálním nasazením sil chopili práce a vystavěli nové sídlo. Metropoli, která je dnes světovým velkoměstem. Je to ukázka vůle, schopnosti a ochoty dívat se do budoucna. Je také symbolem historické zkušenosti, která Japoncům dává naději, že vše půjde uvést do funkčního stavu.

A také chrám se na ostrovech už odpradáвна staví ze dřeva a v intervalech osmdesáti let se zboří a znovu postaví. Nevyhovuje-li původní místo, jednoduše se přesune na momentálně výhodnější. Takže například šintoistický chrám v Ise je starý přes devět set let, ovšem jeho stavba je z dvacátého století. To v japonské kultuře zpřítomňuje ochotu přizpůsobit se novým podmínkám a nebát se začít znovu v novém kontextu. V tamní kultuře se objevuje i buddhistický pohled, který proklamuje trpělivost a odříkání. To vše spoluvytváří houževnatost, kterou vidíme v Japoncích, kteří čelí současné situaci.

Lidé bez emocí? Jen zdánlivě

V porovnání s jinou katastrofou v jiných částech světa zaznamenáváme v Japonsku mnohem méně mediálních zpráv představujících nespoutané projevy emocí.

Vystává tak otázka: Prožívají Japonci emoce? Naprosto přirozeně prožívají, dokonce se dá říci, že i mnohem více než západní člověk. Ve zdánlivě kamenné tváři dokáže Japonec vidět mnohem více nuancí emočních projevů.

Přesto je pravda, že je explicitně nevyjadřují. Proč tedy? Většina Japonců, zdá se, nechce ranit druhé. Proto pečují o to, aby vybírali velmi pečlivě slova, a užívají slušného jazyka. Vyhýbají se vyjádření, chování a jednání, které by mohlo narušit skupinovou harmonii. Jakékoliv narušení by s sebou neslo napětí mezi členy skupiny. Japonci tedy i v nekrizových situacích mluví, chovají se a jednají tak, aby zajistili harmonii a jednotu ve skupině nebo komunitě.

To přináší pozitivní efekty v krizových situacích, kdy jim tento naturel umožňuje zachovat chladnou hlavu. Proto můžeme považovat japonské zpravodajství o jaderném nebezpečí za příliš „suché“, protože jsme zvyklí na přínos emocionálně laděných mediálních zpráv. Toho se v kontextu krize v Japonsku nedočkáme.

Když neřeknete vše

Asijská kultura je spojována s termínem vyšší komunikace, tedy s procesem, kdy v hovoru zůstává mnoho nevysloveného, co je třeba odvodit z kontextu rozhovoru. Proto můžeme od Japonců těžko slyšet jasný popis toho, jak situaci, ve které jsou, vnímají. Jejich způsob usmíření se s podmínkami spočívá ve snaze nalézt co možná nejvíce pohledů na danou skutečnost a uspořádat nebo pojmenovat věci tak, aby byly vhodné a přijatelné nejen v kontextu jejich osoby, ale v kontextu kolektivu nebo národa. Proto se bude vyhýbat odpovědím typu: „Já potřebuji to a to.“

Sebeobětování

Západní člověk o sobě rád přemýšlí jako o jedinečné osobnosti, která není součástí žádné větší jednotky. Pokud musí rozhodovat mezi obětováním sebe nebo komunity, obětuje komunitu. Takové jednání totiž potvrdí jeho individualitu. Japonce v podobné situaci často obětuje sám sebe.

Tento přístup je kritizován například americkými podnikateli, kteří vyčítají Japoncům, že tímto ničí člověka. Ovšem tito rádci si neuvědomují, že právě přístup ke kolektivismu přináší Japoncům mnohem větší pocit jistoty a smyslu v jejich osobním životě. Japonci nalézají v přírodě i ve své sociální roli smysl něčeho většího. To jim paradoxně umožňuje cítit se jako individualista a být připraven individuálně přispět ne jako hrdina, který vyčuhuje, ale jako jeden z desítek podobně přispívajících.

Proto například odmítnou pomoc českého vědce pracujícího na tamní univerzitě v oboru jaderná fyzika, i když ostatní členové japonského týmu okamžitě jako tým odjíždějí do oblasti ve Fukušimě. České hrdinství se neslučuje s kolektivním přístupem, které českému vědci říká: „Máš smlouvu pouze na dva roky a nejsi vázán k univerzitě, tak jako jsme vázáni my tím, že máme smlouvy na dobu neurčitou.“

Západní jedinec je motivován osobním vzorem a rozhodnutím. Japonský jedinec kolektivním závazkem.

Tlak starších generací

Japonsko nevnímá kolektivismus jako ideologii, která by popírala jeho jedinečnost. Příčinu můžeme hledat v historii země. V Japoncích je po staletí pěstováno vědomí jejich vlastní výjimečnosti, které dokládá množství mytických příběhů. Z tohoto pohledu je mnohem jasnější, proč Japonec jako jednatel nepotřebuje výrazně prezentovat svoji jedinečnost. Ta je mu automaticky dána, a proto stupnice hodnot jednotlivce a hodnot společnosti je jen velmi málo rozdílná. Jinými slovy japonský jednatel důvěřuje kulturním hodnotám svých předků a jen zřídka je záměrně popírá. Charakter Japonce je tak utvářen generačním tlakem starších a zkušenějších na mladší a méně zkušené.

V konkrétních případech se tento postoj projevuje následovně. Kdyby se vyskytl případ, že by žena byla přepadena v nějaké temné uličce, vyvolalo by to vlnu veřejné kritiky namířené na místní správní úřady. Lidé by se asi ptali: Proč úřady neosvětlily ulici, kde se dalo předpokládat takové nebezpečí? Jak to, že úřady nezajistily pro tento nebezpečný úsek strážníka? Potom by nejspíše byla kritizována společnost za nedostatečnou ochranu před podobnými delikventy a nakonec také rodiče násilníka, kteří by byli obviňováni z nedůsledné výchovy svého dítěte. Avšak oběť, která se procházela sama v noci, by kritice ušla. Stala se obětí zločince a japonská veřejnost s obětmi sympatizuje.

Vidíme, že Japonci za původce nešťastné události považují na prvním místě zanedbaná opatření vládních a správních orgánů a nedbalou obhlídku ze strany policie. Japonci se nespolehnou na osobní obranu, ale považují za přirozené, že vláda jim poskytne patřičnou, spolehlivou veřejnou ochranu.

Pověstná japonská disciplinovanost a ukázněnost nepřišla z nebes, ale jednoduše z mnohaletých opakovaných nácviků krizových situací. »

V Japoncích je po staletí pěstováno vědomí jejich vlastní výjimečnosti. Jako jednotlivci nepotřebují výrazně prezentovat svoji jedinečnost. Ta je jim automaticky dána. »

O autorovi | **Petr Kantor**, pedagog **Katedry společenských věd Ostravské univerzity**